

O nostalgie, mai multe nostalgii

Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, New York, Basic Books, 2001, 432 p.

Svetlana Boym, specialistă în literatură slavă și literaturi comparate, profesor la Universitatea Harvard, realizează în *The Future of Nostalgia* o istorie a nostalgiei, înțeleasă drept rezultatul relației dintre biografia personală și istoria unui grup sau a unei națiuni, a relației dintre memoria personală și cea colectivă. Svetlana Boym analizează nostalgia ca emoție istorică, cu dimensiunea sa utopică, devenită o caracteristică a culturii globale.

Lucrarea este împărțită în trei părți. Prima parte, *Hypochondria of the Heart: Nostalgia, History and Memory*, este dedicată evoluției istorice a nostalgiei de la o boală curabilă, așa cum era percepută în secolul al XVIII-lea, la o stare a timpurilor moderne.

Svetlana Boym propune înțelegerea nostalgiei dintr-o triplă perspectivă: în primul rând, nu i se poate atribui o conotație „antimodernă“, ci dimpotrivă reprezintă o nouă abordare a timpului și spațiului ce face posibilă divizarea între „local“ și „universal“; în al doilea rând, nostalgia, subliniază Boym, este similară cu revolta împotriva ideii moderne de timp, care este un timp al istoriei și al progresului, altfel spus un timp în afara timpului; în al treilea rând, nostalgia nu este întotdeauna retrospectivă, ci poate fi, în egală măsură, prospectivă. Proiecțiile asupra trecutului, determinate de nevoile prezentului, au un impact direct asupra realităților viitorului. În opinia sa, nostalgia ține de relația dintre biografia individuală și cea de grup/națională și, de asemenea, de relația dintre memoria individuală și cea colectivă.

Explorând reprezentările nostalgiei de la naționalismul romantic al secolului al XIX-lea până la modernismul precedentului veac, autoarea face distincția între *nostalgia reconfortantă*, încercarea transistorică de a reconstrui un trecut ideal, o formă de nostalgie care se prezintă pe sine sub forma tradiției și a adevărului absolut și care s-a aflat la baza tuturor renașterilor politice și religioase din ultimele două secole, și *nostalgia reflexivă*, un construct ambivalent, pendulând între dor și apartenență, care a generat mult mai complexa memorie socială.

Cea de-a doua parte, *Cities and Re-Invented Traditions*, pune în discuție memoria post-comunistă, alegând drept obiect al analizei Moscova, Sankt Petersburg și Berlin, ale căror ruine, moșteniri istorice sau noi construcții produc deopotrivă nostalgie și ceea ce numește autoarea antinostalgie. Analiza spațiului urban propriu-zis, a miturilor urbane, prin intermediul literaturii, arhitecturii și a noilor sau vechilor ceremonii, relevă apariția unor noi forme de identități locale, care, spre deosebire de tradiționalele forme de patriotism local, se

caracterizează prin cosmopolitanism. Ultima parte, *Exiles and Imagined Homelands*, explorează universul creat de emigranți și exilați, o intimitate complexă și contradictorie, caracterizată în același timp de înstrăinare și melancolie. Cercetările acestei ultime părți sunt construite pe baza experiențelor din emigrație a artiștilor ruși: Vladimir Nabokov, Joseph Brodsky și Ilya Kabakov.

Maria Todorova (ed.), *Remembering Communism*, New York, Social Science Research Council, 2010, 450 p.

Parte a unui proiect internațional finanțat de Social Science Research Council coordonat de Maria Todorova, volumul *Remembering Communism* explorează aspectele sociale și culturale ale experienței comuniste. Fără a nega sau subevalua abordarea structurală, și teoretică, Maria Todorova și colaboratorii săi, aparținând diverselor domenii ale științelor umaniste (istorie, sociologie, antropologie, etnologie, filologie), propun o serie de analize care au în centru experiența individuală trăită, realitatea subiectivă a individului în comunism. Aceasta este o parte a conceptului de *remembering communism*, aflat la baza cercetărilor, despre care autorii consideră că relevă alte două fațete ale problemei: dinamismul procesului de reinterpretare constantă și succesivă a experienței comuniste, și scoaterea în evidență a experienței individuale sau de grup, modelată însă de exigențele prezentului.

Volumul însumează șaisprezece studii și este împărțit în cinci secțiuni. În cadrul primei secțiuni, *International Discourse*, atenția este îndreptată deopotrivă către elite și către societate, în vederea conturării percepției despre sine în timpul regimului comunist. Prin aceasta se ilustrează în egală măsură o serie de caracteristici ale epocii socialiste, dar și ale prezentului, spre exemplu înclinația spre stânga politică a societăților foste comuniste. Cea de-a doua secțiune, *Oral History and Anthropology*, este constituită din patru studii antropologice, care pun în discuție concepte precum memorie, nostalgie, identitate etnică și de clasă a unor bine delimitate grupuri țintă: muncitori din industria textilă și industria grea din fosta Iugoslavie, imigranții politici greci în Ungaria, minoritatea bulgară din Ucraina.

A treia secțiune a volumului, *Archives and Memory*, la care au contribuit istorici și arhiviști, analizează tranziția instituției arhivelor în Bulgaria și Rusia, pornind de la premisa că acestea sunt mai mult decât un depozitar al adevărului istoric, ci surse care pun în evidență complexitatea vieții oamenilor obișnuiți în comunism. Același percepție de sursă a adevărului

istoric este regăsită și în cazul literaturii memorialistice, unul dintre studii fiind dedicat evoluției acestui gen în Bulgaria postcomunistă. Cea de-a patru secțiune, *How Textbooks Remember*, analizează maniera în care epoca comunistă este reflectată în prezent în manualele școlare din Germania, Bulgaria, Croația și Slovenia. În cadrul ultimei secțiuni, *Visual Memory*, sunt analizate, pornind de la materialele vizuale, construcția ideologică a culturii consumeriste în Bulgaria '60, imaginea epocii comuniste în cinematografia bulgară postcomunistă și impactul asupra mentalului colectiv al distrugerii mausoleului lui Georgi Dimitrov din Sofia.

Maria Todorova, Zsuzsa Gille (eds.), *Post-Communist Nostalgia*, New York, Oxford, Berghahn Books, 2010, 299 p.

Volumul de studii coordonat de Maria Todorova, specialistă în istoria Balcanilor și profesor la Universitatea Illinois, respectiv Zsuzsa Gille, sociolog și profesor în cadrul aceleiași universități, abordează problema nostalgiei din fostele țări comuniste. Fenomenul nostalgiei față de trecut nu este unul specific spațiului est-european, ci este un fenomen universal, intrat sub lupa specialiștilor în ultimele două-trei decenii. Ceea ce particularizează fostul lagăr socialist și motivează cercetările în această direcție este puterea utopiei, filtrată prin prisma nostalgiei, și care continuă să exercite o influență semnificativă în societățile foste comuniste.

Prin intermediul celor cincisprezece studii, grupate în două secțiuni, *Rupture and the Economies of Nostalgia* și *Nostalgic Realms in Word, Sound and Screen*, specialiști din domenii precum istorie, sociologie, antropologie, literatură, studii culturale, muzicologie, încearcă să definească și să ofere explicații pentru fenomenul nostalgiei postcomuniste. Principalele ipoteze pe baza cărora se construiește volumul vizează agenții, grupurile sociale sau etnice care pot fi identificate cu acest proces cultural, factorii sau elementele care determină această nostalgie – reorganizarea economică și socială a societăților est-europene, căutarea demnității, dezamăgire față de prezent și critica acestuia în comparație cu trecutul. În egală măsură, de aceeași atenție se bucură și diversele căi de propagare a nostalgiei roșii, fie ele neoficiale sau informale, de la simplele conversații, concentrate în jurul amintirilor despre trecut, la prezența sa în muzică, literatură, cinematografie. Un aspect deloc neglijat este cel al

cenzurii, în special al autocenzurii, care își are geneza în perspectiva peiorativă atribuită în mass-media nostalgiei postcomuniste.

Amintim câteva studii care se regăsesc în cuprinsul volumului, printre care și două contribuții românești: Dominic Boyer, *From Algos to Autonomos. Nostalgic Eastern Europe as Postimperial Mania* (pp. 17-28); Oana Popescu-Sandu, „*Let's all freeze up until 2100 or so*“: *Nostalgic Directions in Post-Communist Romania* (pp. 113-128); Diana Georgescu, „*Ceaușescu hasn't died*“. *Irony as a countermemory in Post-Socialist Romania* (pp. 155-176).

Studiile cuprinse în volumul *Post-Communist Nostalgia* analizează în mod echilibrat condițiile și evoluțiile din Bulgaria, Germania, Ungaria, România, Bulgaria, fosta Uniune Sovietică și fosta Iugoslavie, singurele excepții notabile fiind Polonia și Cehoslovacia. Analizând însă mare parte din fostul lagăr socialist, autorii studiilor lansează provocarea identificării unei tipologii a nostalgiei postcomuniste aplicabilă întregului spațiu est-european.

Maya Nadkarni, *Remains of Socialism. Memory and the Futures of the Past in Postsocialist Hungary*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2020, 252 p.

Maya Nadkarni, antropolog, profesor la Colegiul Swarthmore din Statele Unite, propune în *Remains of Socialism. Memory and the Futures of the Past in Postsocialist Hungary* o analiză exhaustivă a memoriei trecutului comunist din Ungaria democrată. În tratarea acestei complexe teme, autoarea avansează conceptul de *rămășițe* ale comunismului. Acestea, deopotrivă obiecte fizice și reflexe culturale, reprezintă tot ceea ce societatea ungară a căutat să îndepărteze în procesul tranziției, însă ele nu trebuie interpretate sau limitate la doar simple moșteniri ale trecutului.

Rămășițelor comunismului pun în lumină speranțele, așteptările, dar și frustrările societății maghiare post-comuniste, începând cu entuziasmul primilor ani de democrație, până la dezamăgirea și deziluzia resimțite două decenii mai târziu, care au împins Ungaria spre un regim autoritarism de dreapta.

În cuprinsul lucrării se regăsesc șase capitole, în primele cinci fiind analizate artefactele culturale în jurul cărora se articulează conceptul de *rămășițelor* ale comunismului: statuile lui Lenin și a altor lideri comuniști sovietici și maghiari reunite în parcul Szoborpark și dezbaterea produsă de crearea unui astfel de parc; celebrarea revoluției maghiare din 1956

și sărbătorirea unui mileniu de statalitate ungară în încercarea de a crea o nouă memorie istorică, democratică, care să înlocuiască memoria comunistă; glume, mituri și alte elemente aparținând *popular culture*, născute dintr-un sentiment al nostalgiei, care nu vizează însă revenirea la regimul comunist, ci reflectă frustrările și dezamăgirile prezentului; inaugurarea muzeului Casa Terorii ca dovadă a încheierii trecutului socialist al Ungariei, dar și ca avertisment privind pericolele revenirii unui regim de stânga; dezbateră din jurul activității informatorilor regimului comunist, care a produs un conflict generațional și care a radicalizat generația tânără împotriva stângii politice și a unei posibile repetări a trecutului comunist.

Ultimul capitol analizează maniera în care toate aceste dezbateri din viața publică, crizele interne, precum și cea economică din 2008 au contribuit la dezvoltarea unui dezamăgiri generale în Ungaria, a sentimentului că țara nu a reușit să evolueze, să depășească moștenirea comunistă, să îndeplinească acele idealuri imaginate la prăbușirea socialismului. Această deziluzie a permis victoria coaliției politice de dreapta Fidesz, în 2010, a cărei promisiune electorală a fost îndepărtarea tuturor rămășițelor comunismului.

Gabriela DRISTARU